

BEVEZETÉS – ELŐSZÓ

ÚTMUTATÓ

A GYAKORLÓSZÖVEGEK GYŰJTEMÉNYÉNEK HASZNÁLATÁHOZ

Wacha Imre beszédtechnikával foglalkozó műve kétkötetes. Az első kötet A tiszta beszéd, a második kötet pedig Az értelmes beszéd címmel jelent meg. A kötetek gyakorlóanyagot tartalmaznak a helyes, kulturált beszédmód kialakításához.

Az első kötet, A tiszta beszéd alapismereteket, gyakorlóanyagot és javaslatokat ad a beszédtechnika alapjainak begyakorlásához, a második kötet, Az értelmes beszéd pedig a szövegértelmezés módszerének kialakításához és a szöveg gondolatiságának hangzó tolmácsolásához nyújt segítséget.

Mindegyik rész gyakorlatai, szövegei lehetőséget és módot adnak az igényes beszéd hangzó elemeinek, szerkesztésmódjának gyakorlásához. Mégis bizonyos eltérés tapasztalható az egyes csoportok szövegeinek gyakorlásszerű megszólaltatása, elemzése által elérendő célokban. Eppen ezért tanácsos, hogy az ismeretek tudatosítása, elsajátítása és begyakorlása közben a szövegeket először elemezzük végig – tartalmi, retorikai (szerkezeti), nyelvi szempontból – és csak ezek után szólaltassuk meg őket pillanatnyi céljuknak megfelelően. Mind e közben sohase feledjük el, hogy minden szövegnek – még a legegyszerűbb artikulációs vagy ritmusgyakorlatra szántnak is – van értelme, hangulata, szándéka. Még ha mechanikusan végezzük is a beszédtechnikai gyakorlatokat, azaz csak technikázunk, még akkor sem szabad figyelmen kívül hagynunk a szöveg gondolatiságát, hiszen végső célunk a szöveg értelmének, érzelmének, szándékának igényes és stílusos megszólaltatása, majd átadása beszédpartnerünknek. Olyan adekvát megszólaltatás tehát a cél, amely a tartalomnak, a beszéd céljának, a beszélőnek, a hallgatónak és a körülményeknek együttesét tartja szem előtt. (Ennek csak egyik eszköze a jó beszédtechnika!)

Feltűnő lehet, hogy verses szövegek csak az első kötet elején, a technikai gyakorlatok között találhatók. Ennek magyarázata kettős. Egyrésztől – ritmikusságuk, nyelvhasználatuk stb. által – ezek a szövegek segítik leginkább a beszéd technikai megalapozását. Másrésztől a beszédtechnikai és beszédművelő kurzuson nem a vers- és prózamondásnak, a színpadi beszédnek a megtanulása a cél, hanem hogy elsajátítsuk az igényes és értelmes „hétköznapi” beszédnek, az igényes közlő prózának vagy nyilvános beszédnek, a prózában való megnyilatkozásnak az alapismereteit. (A vers- és prózamondás már művészi előadásmódot kíván meg, éppen ezért sajátos irodalmi, esztétikai, stilisztikai stb. előismereteket is megkövetel.)

„Előzetesként” megemlítem, hogy a beszédtechnikai alapozás szövegeinek néhány Montágh Imre Tiszta beszéd és Hernádi Sándor Beszédművelés című könyvéből származik. (Mindegyiknek számos kiadásával találkozhatunk.) Ezek a beszéd alapfolyamatainak gyakorlását szolgálják. Így a helyes beszédlelégzés, levegőadagolás, a helyes hangindítás és -adás, a zöngés, vivő erejű beszéd, az ún. középhang kialakítását, azután a világos, tiszta artikulációét és a helyes beszédritmus formálását.

Előljáróban megemlítem még néhány tudnivalót.

A légzőgyakorlatok szövegeinek és minden szövegnek a megszólaltatásakor a következőkre érdemes figyelni: a belégzés mindig nyugodt, kényelmes legyen, ne mellkasra vegyük a levegőt, hanem arra ügyeljünk, hogy a mellkas szinte mozdulatlan maradjon.

A levegőt a nyitott orron és szájon át szívjuk – pontosabban: engedjük – be tüdönkbe, és belégzéskor a hasfalnak, az övtáji résznek kell megemelkednie, nem a bordakosárnak. Kilégzés, azaz beszéd közben a hasfal kényelmesen süllyedjen vissza. A szövegeket úgy kell elmondani, hogy a |, illetőleg a || jelig tartó részt egyetlen levegő-kibocsátással, szünet nélkül szólaltassuk meg. Tehát sem a verses, sem a prózai szövegeknél nem tartunk mechanikusan szünetet sem a vesszőknél, sem a sorhatárokon, és főleg nem éreztetjük a szóközöket. Legfeljebb hangváltással, hanglejtéssel éreztetjük az „írásjelet”. Egyéb-ként is szünetet tartanunk vagy a szöveget tagolnunk csaknem mindig a szó- és mondat-szerkezeti határon kell vagy szabad, és nem a vesszőknél. Az más lapra tartozik, hogy a tagmondatok határát vessző jelzi!

Fontos „előzetesként” megemlítiük, hogy a légzőgyakorlatok során Kosztolányinak A szegény kisgyermek panasza című verséből vett részletet előbb két, majd négy- és hatsoranként vett levegővel is mondhatjuk.

A József Attila-verset (Mint a mezőn) előbb egyenletes középhangerővel, később a legnagyobb légzési egységig fokozódó erővel és gyorsuló tempóval szólaltathatjuk meg.

Arany László meséjét (A kóró és a kismadár) érdemes több részletre bontva gyakorolni. Kezdetben a „Bika nem ment...” részig mondjuk csak el. Innen majd csak akkor folytassuk, ha nincs gondunk a rekesz mozgásával, a rekeszlégzéssel.

Babits verse (Esti kérdés) a változó hosszúságú szólamok (légzési egységek) gyakorlását szolgálja. Mátyás Stefánia találós kérdései (Csendítsd rá) pedig az egyetlen hosszú egység kimondását és vele párhuzamosan a pergő ritmusú, változatos dallamvilágú-értelmezésű szövegmondást. Ezeket a szövegeket érdemes többféleképpen értelmezni is megszólaltatni: változik a szöveg értelme, ha hangunkkal más és más helyen tagoljuk a szövegmondatokat, illetőleg a szöveget.

Konrád Györgynek A látogatójából vett részletek célja, hogy a gyakorlatok végzője – az értelemnek és a nyelvtani szerkezetnek megfelelően – már önállóan keresse meg azokat a pontokat, melyeken légzési szünetet tarthat, s ennek megfelelően szólaltassa meg a szöveget. Hasonlóképpen tegyen Babitsnak A Danaidákjánál is.

Dsida Jenő Arany és kék szavakkal című versének elmondásakor megpróbálkozhatunk a levegőlopással és a hangerő, hangfekvés és beszédtempó váltásával. Ezt a vers második közlésekor mutatjuk be a 61–62. lapon.

A hanggyakorlatok a levegős, vívő erejű, az ún. dinamikus, de kellemes, hajlékony (modulatív) beszédhang és a mellkasi rezonancia kialakítását szolgálják. A légzési egységek határait itt már kinek-kinek magának kell megkeresnie. A fő cél: mindvégig helyes, erőteljes, szinte túlzott ritmizálással és erős szájmozgással, sok levegő kiadásával (de nem kipréselésével) mondjuk a szövegeket. Úgy, hogy beszéd közben a szánk előtt mintegy nagyarasznyira tartott tenyerünkön érezzük a kibocsátott levegő finom érintését.

Tóth Árpád Láng című versét úgy mondhatjuk, hogy a 10. sor végéig fokozatosan növeljük, onnan csökkentjük a beszédhang erejét, illetőleg – más alkalommal – a beszédhang magasságát.

Pásztor Emilnek a Henrik híradása... című szövege a levegőpocsékolós beszédet gyakoroltatja. Vigyázni kell a szókezdő *h* hangok lágy képzésére. György Istvánnak és másoknak sok nazálist tartalmazó játékos szövegei a fej- és mellkasi rezonanciáját növelik.

A hanggyakorlatok szövegei a helyes orr-rezonancia kialakítását, illetőleg a túlzottan orrhangú beszéd javítását is segítik.

A hanggyakorlatok után érdemes előre venni – összetett feladatként – a második kötetben lévő a Kossuth-kiáltványt. Megszólaltatása előtt célszerű alaposan elemezni mind

szerkezeti, mind tartalmi, mind stilisztikai (retorikai) szempontból. Csak így állapíthatók meg hol vannak a lélegzetvételi határok, a hangerő váltására alkalmas helyek s azok a részek, amelyek valamilyen retorikai szempontból lényegesek (pl. a fokozó ismétlés, a megszólítás, az allúzió, az ellentét, szembeállítás, a finom eltéréseket tartalmazó – ezért a korábbi állításokat módosító – ismétlés, a motivika, s a bizonyítás különféle formái, a hallgatóság jóindulatának megnyerését célzó eszközök és természetesen a nagyobb szünetek, amelyekkel a szerkezeti-logikai egységeket kell elválasztanunk egymástól stb. Ha mindez megvan, akkor lehet úgy megszólaltatni a szöveget, mintha nagy nyilvánosság előtt szólnánk –, de erőlködés, kiabálás nélkül.

Az artikulációs gyakorlatok a helyes hangképzés gyakorlásának eszközei. Az egyes beszédhangok képzésmódját mutatják be, és gyakoroltatják pontos ejtésüket. Némely gyakorlat a kritikus beszédhangok javítására, tisztítására alkalmas. Aki beszédhibás, annak Montágh Imre vagy Kanizsai Dezső és Thoroczkai Miklósné könyveiben kell további gyakorlatokat keresnie. És főleg logopédust kell felkeresnie. A nyelvtörők a nyelvtornát segítik. Néhány gyakorlat a magyar és idegen nevek ejtésére irányítja a figyelmet. Ennek és a további önképzésnek segítője lehet többek között Magay Tamásnak az Idegen nevek kiejtési szótára, Bakos Ferencnek Az idegen szavak és kifejezések szótára, Tótfalusi Istvánnak a Kiejtési szótár című munkája. Általános követelmény, hogy a beszédtechnikai gyakorlatok közben mindvégig erőteljes, szinte eltűzött artikulációval beszéljünk. Ajkainkat, nyelvünket tehát fokozott mértékben, de lazán mozgassuk.

A ritmusgyakorlatok a ritmusérzék és az artikulációs ritmus fejlesztését szolgálják.

A Deme László gyűjtéséből vett szövegek arra példák, milyen a felolvasásra írt, egyszerű szerkezetű mondatokból megszerkesztett szöveg (1–2.), a még könnyen és értelmesen mondható, de már bonyolultabb, feszített szerkezetű mondatokat tartalmazó (3–4.) és a felolvasó által értelmesen meg nem szólaltatható, a hallgató számára emészthetetlen szöveg (5–6.). Az utóbbi két szöveget mindenképpen át kell fogalmazni „szájra, földre”, hogy a hallgató megérthesse őket.

Néhány további szöveg minta Deme László és Wacha Imre gyűjtéséből a beszélt és írott nyelvre jellemző mondatszerkesztési sajátosságokat tükrözi, egyben gyakorlási lehetőséget nyújt az „előszó szerű” megszólaltatáshoz.

Mindegyik szemelvény célja az, hogy a beszédgyakorlatokkal ráérezzünk az írott (beszédre: szájra-földre fogalmazott) és a beszélt nyelvi mondatnak és szövegnek szerkezeti különbségeire.

Budapest, 2014.

Wacha Imre